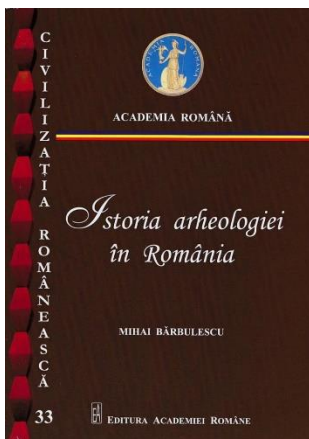

Recenzii • Reviews

Mihai Bărbulescu, *Istoria arheologiei în România*, București, Editura Academiei Române, 2022, 500 p.

DOI: 10.2478/amsh-2023-0008

„*Istoria arheologiei în România*, apărută sub egida Academiei Române, este o lucrare monumentală care pe cuprinsul a 8 capitole parcurge cronologic principalele etape de evoluție ale arheologiei de pe teritoriul țării”. Cred că așa ar trebui să sune prima frază convențională despre o lucrare convențională

de istoria arheologiei. Însă parcurgând (recunosc cu destulă grabă) paginile lucrării am realizat că nu este deloc cazul. Deja în introducere se face precizarea că se adresează practicienilor arheologiei, cu avertismentul că „Disciplina pe care o slujesc nu a apărut o dată cu ei. Au fost atâția care i-au precedat, fiecare a adăugat ceva cu pasiune și cu trudă”. După care urmează o confesiune de credință: „doresc să reconcilies publicul cu arheologia, mai ales în deceniile pe care le trăim”. O reconciliere necesară cu atât mai mult cu cât arheologii sunt de multe ori considerați (câteodată până și de colegii lor istorici) niște ciudați care trăiesc în lumea lor și care nu fac altceva decât să-și impună mai mult sau mai puțin agresiv punctul de vedere. Orice istorie a arheologiei ar avea drept scop final și ar trebui scrisă pentru redefinirea disciplinei, pentru un „bilanț” de etapă. Socot că istoria arheologiei este fapt cultural, că a fost supusă vremurilor pe care le-a parcurs, legilor, instituțiilor de care a depins, pe care le-a slujit, școlilor în care se învăța arheologie: nu se poate despărți de ele. Aceste condiționalități vor fi înfățișate în carte. Și lucrarea nu se abate deloc de la aceste coordonate.

Astfel, primul capitol *Descoperirile arheologice întâmplătoare* abordează relația antichității clasice și a Evului Mediu cu descoperirile întâmplătoare printr-o îmbinare echilibrată de arheologie, istoria mentalităților și a erorilor umane mai mult sau mai puțin voite. Odissea obiectelor izolate și a tezaurilor este dublată de completările istoriografice și constituie și ocazii folosite cu abilitate de autor de a prezenta și atmosfera istorică din epocile respective. Istoria comorii din râul Strei, a tezaurului de la Sănnicolaul Mare, Șimleul Silvaniei, Concești, Pietroasele, Apahida, sunt tot atâtea radiografii (și) ale vieții științifice, politice și de ce nu, sociale ale epocii în care au fost descoperite. Continuare organică este tema capitolului II,

Descoperirile arheologice intenționate, care merge tot pe firul cronologic de la primele „descoperiri”, de fapt jefuirea mormintelor, o „meserie” practică încă din antichitate (Zahir Havass: „cea de-a doua cea mai veche meserie din lume”). Elementul de absolută noutate este tema subcapitolului doi, *Căutarea comorilor. Date folcloristice*, cu atât mai interesantă încât depășește limitele unei istorii convenționale ale arheologiei. La fel de interesant este și subcapitolul dedicat regimului juridic al descoperirilor de comori în evul mediu și epoca modernă cu o cazuistică foarte bine realizată.

Capitolul III, *Cercetarea antichităților în secolele XV-XVIII*, reprezintă intrarea în miezul problemei: cercetarea inscripțiilor antice, nașterea și dezvoltarea primelor colecții de inscripții și alte antichități. Mezerzius, Matia Corvin, Gereb Laszlo sunt tot atâtea nume de care se leagă organizarea primelor colecții, modele ce vor fi imitate în secolele următoare și care vor sta și la baza elaborării primelor corpusuri de inscripții. Domnul Profesor face o completă trecere în revistă a colecționarilor epocii luminilor, cei care prin activitatea lor vor influența decisiv dezvoltarea epigrafiei și arheologiei în secolele următoare: Samuel von Brukenthal, Ignatius Batthany, Aranka György, Szatmari Pap Mihály. Tot în același registru se înscrie și tema subcapitolului 2, *Observarea unor vestigii arheologice și consemnarea descoperirilor întâmplătoare*, o extraordinară istoriografie a principalelor descoperiri, însoțită de hărți de epocă, un subcapitol ce consideră a fi obligatoriu tuturor celor care într-adevăr doresc să cunoască și să promoveze patrimoniul arheologic. Încă o dată sunt remarcabile numărul și calitatea ilustrațiilor de epocă.

Secolul al XIX-lea este subiectul capitolului IV, cu un prim subcapitol care, pentru mulți este de eternă actualitate: „admiratia romantică pentru ruine”, cu descrieri dulci-amare ale călătorilor prin cele trei provincii. Parcurgând acest subcapitol, cuvintele lui Warrington Wilkinson Smyth din 1852 mi se par actuale: „Cineva poate compara, nu fără un sentiment de umilință, aceste relicve ale măreției antice cu starea actuală de decădere a țărilor în care se găsesc întâmplător”. Din nou, autorul face un portret viu al tuturor domeniilor epocii romantice, de la pictură la ruinele artificiale (mă gândeam la statuile antichizante de la Gornești) și până la colecțiile private, cu o evoluție interesantă în acest caz: specializarea lor. Înainte de a trezi spiritul critic al unora autorul remarcă: „Într-o istorie a arheologiei din România judecarea secolului al XIX-lea și decuparea în interiorul acestuia a unor etape distincte sunt dificile. Ne întâlnim cu colecționari, cu amatori de arheologie, dar și cu cercetători ai antichităților, cu primii arheologi; totul se întrepătrunde și se transformă firesc, încetul cu încetul. De exemplu, în Principate, nu doar deceniile 4 și 5, ci chiar și începutul celei de a doua jumătăți a veacului, sunt anevoie de încadrat: vedem amatori de arheologie –

dar nu lipsiți complet de cunoștințe care pendulează între „căutarea” obiectelor de colecție și primele „cercetări” arheologice”. Evoluția este clară, de la anticari și arheologia ca și curiozitate la arheologia științifică/instituționalizată. De aceea domnul profesor împarte evoluția acestei științe istorice pe provinciile istorice: Transilvania, Banat, cu studiul de caz cercetarea arheologică a sitului de la Grădiștea Muncelului, după care „trecem Carpații” către Principatele Române. Încercări de sistematizare a cercetărilor arheologice, victorii și eșecuri administrative și legale, confruntări de ambiții umane și bine-nțeles o foarte amănunțită descriere a cercetărilor arheologice sunt principalele coordonate ale acestui capitol vast, ca să nu mai menționăm unele momente de vârf ale epocii, cum ar fi misiunea arheologică franceză din 1865 având ca țel cercetarea fortificațiilor romane de la Dunărea de Jos, precum și vizita lui Mommsen în Transilvania.

Capitolul V este dedicat „monștrilor sacri” ai arheologiei sec. XIX, Odobescu, Tocilescu, Torma și contemporanii (Botar Imre, Teglas Istvan,) lor cu plusurile și minusurile unei epoci în care arheologul anticar se transforma definitiv în arheologul specialist. Evoluția este subliniată nu doar prin descrierea activității acestor arheologi, ci prin multitudinea de material cartografic și fotografic prezentată în lucrare. Portretele arheologilor din cele provinciile istorice completează acest capitol.

Un capitol special este dedicat aceluia care „prin pilda abnegației în cercetare și în scrisul istoric, prin elevii pe care i-a format, prin trasarea politicii de cercetare arheologică, a marcat cu personalitatea sa uriașă destinul arheologiei românești și dincolo de moarte, până la al doilea război mondial”: Vasile Pârvan (1882-1927). Cadrul legislativ al României post 1918 constituie punctul de plecare, după care se trece în revistă activitatea lui Pârvan: arheologul, profesorul, muzeograful, creatorul de școală și mai ales mentorul. Discipolii lui au dus mai departe moștenirea („Programul lui Pârvan a fost respectat de discipolii săi – cum altfel? – și se vede nu doar în săpături, ci și în publicațiile lor prompte”), chiar și în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, dar și în epoca post-1948, plină de adversități. Subcapitolele privind cercetarea pre și protoistoriei, a istoriei antice precum și a epocii migrațiilor subliniază eforturile și rezultatele obținute de „școala Pârvan”.

Capitolul VII este despre „continuitate și discontinuitate”. Care ar fi caracteristicile? Întâi este de subliniat o dezvoltare fără precedent a activității arheologice. A crescut substanțial numărul siturilor arheologice cercetate, care tind să acopere toate regiunile și toate epocile potrivite arheologiei. S-au înmulțit instituțiile care dispun acum de un contingent masiv de arheologi. Chiar și finanțarea a fost, în anumite perioade și pentru anumite cercetări, foarte generoasă.

Este o epocă a șantierelor mari, de durată, cu colective numeroase de arheologi, adesea aparținând unor instituții diferite. Este, totodată, vremea *monografiilor* și a *sintezelor*, a cărților, mai puține înainte, fie că sunt monografiile de sit, fie monografiile ori sinteze asupra unor perioade arheologice. În sfârșit, se dezvoltă o arheologie medievală, prea puțin importantă până atunci. Din toate aceste motive se poate afirma că a doua jumătate a secolului XX a fost „epoca de aur” a arheologiei românești. În al doilea rând, a avut loc o schimbare ideologică impusă de noul regim politic al României – până în 1989 – care a influențat cercetarea arheologică (prin orientare și interpretare) mai cu seamă în primele două decenii. Dincolo de prezentarea săpăturilor, avem o întreagă întrepătrundere de destine științifice și personale, mai tragice, mai absurde ori mai „fericite”. Cititorul, mai ales unul avizat în avatarurile comunismului, poate avea sentimentul că citește 1984 a lui Orwell, mai ales dacă ne gândim la „statutul” romanilor și al cuceririi romane din 106 p. Chr. Din multitudinea de destine aș evidenția trei: Constantin Daicoviciu, despre care psihologul N. Mărgineanu spunea: „la început cu simpatii liberale și țărănești, apoi carliste, după care legionare și din nou țărănești” (p. 287). Cu atât de multe simpatii, nu i-a fost greu lui C. Daicoviciu „să mai simpatizeze o dată” (și la timp!) cu partidul comunist ajuns la putere și să se salveze în felul acesta (chiar dacă a fost și el în vizorul Securității). „De altfel, C. Daicoviciu declara public în ultimii ani ai vieții sale – așa cum autorul acestei cărți l-a auzit – că a pendulat între diferitele forțe și orientări politice și le-a susținut pe rând cu un singur scop: finanțarea cercetării arheologice” (p. 287). (Să nu aruncăm cu pietre!!!!).

Un alt destin contorsionat este cel al lui, Vladimir Dumitrescu care, săpa la Hăbășești în 1949–1950 când era urmărit de Securitate pentru trecutul său de comandant legionar și secretar general al Ministerului Instrucțiunii Naționale, Cultelor și Artelor în vremea guvernării legionare. A fost arestat în 1952 pe șantierul arheologic Traian și a rămas în închisoare până în 1955 Acolo a văzut monografia la care contribuise esențial, despre Hăbășești, fără numele autorilor pe copertă, iar la cuprins numele său figura ca „D. Vlad”.

În cele din urmă, autorul îl menționează pe Ion I. Russu care, își pierde postul de asistent la universitatea clujeană pentru că, în 1947, ar fi spus la un curs: „Să rămânem credincioși adevărului. Să-i rămânem credincioși măcar în această sală, fiindcă de îndată ce coborâm în stradă, ne întâmpină peste tot numai minciuna” (p. 288). Dar lista poate continua.

Încep să apară decalajele: arheologii din România au rămas în afara dezbaterii din anii '60–'70, vie mai ales în SUA, dar și în Europa, despre „Noua Arheologie” (New Archaeology) – curând rebotezată ca „Arheologia Procesuală” (Processual Archaeology) – care apărea atunci

ca o reacție la abordarea tradiționalistă cultural-istorică și descriptivă. În România au lipsit abordările teoretice și dezbaterile, atât din cauza izolării, cât și din lipsa de apetență pentru teoria arheologică. Totul pleca de la o tradiție „descriptivistă” și de la dezvoltarea arheologiei (nu doar în România, ci și în multe țări europene) în două subdiscipline separate mult timp una de alta: arheologia clasică, legată de istorie și filologie – considerată chiar o „disciplină auxiliară istoriei” – și arheologia preistorică construită pe un model geologic al straturilor culturale succesive”. Prin urmare, în a doua jumătate a secolului XX arheologii români folosesc în continuare conceptul de „cultură arheologică”, așa cum îl definise Gustaf Kossinna sau V.G. Childe. Ce se întâmplă în perioada 1989- 2000 reprezintă o altă temă interesantă și aici se poate observa compatibilitatea și experiența autorului de diplomat excelent în ce privește educația publicului și politică. Acest fapt se poate observa și în ultimul capitol al lucrării (intitulat laconic *Secolul XXI-lea*) în care, alături de prezentarea câtorva cazuri de „așa nu”, domnul profesor vine și cu „to do list”. Constatările sale sunt cele ce privesc schimbările: schimbarea ponderii dintre săpăturile preventive și cele sistematice în favoarea primelor și în al doilea rând, utilizarea metodelor de cercetare non invazive. Pe lângă aceste două aspecte autorul face o analiză la subiect (și pe un ton amar) a reglementărilor în arheologia românească, reglementări care subliniază incapacitatea (rea voința?) autorităților. Absurdul suprem? După 1990 și, mai ales, după 2000, Academia Română și universitățile au acordat arheologiei sume de bani din ce în ce mai nesemnificative cercetărilor arheologice, Ministerul Culturii rămânând finanțatorul principal. În 2005, Ministerul Culturii a finanțat 79 de șantiere sistematice cu un total de 780.000 lei (lei noi), cu mai puțin de o treime din sumele cerute de arheologi. În 2006 finanțarea a fost de circa 700.000 lei. Dacă din finanțarea Academiei Române în anii '80 la castrul legionar din Potaissa se putea lucra timp de șase săptămâni, cu o medie de 40 lucrători zilnic, după 2010 finanțarea de la Ministerul Culturii ajungea pentru 10 lucrători timp de trei săptămâni. În 2013, Ministerul Culturii a cheltuit pentru întreaga arheologie sistematică din România 100.000 euro. Anul 2015 a fost primul când arheologia românească n-a primit nici un ban de la Ministerul Culturii. În 2017–2019, Ministerul Culturii a alocat câte 1.000.000 lei anual pentru șantierele sistematice (38 șantiere în 2017, 35 în 2018, 34 în 2019), iar în 2020–2021 câte 700.000 lei anual pentru 25, respectiv 21 de șantiere sistematice. Reducerea numărului de șantiere sistematice finanțate nu este de bun augur pentru viitorul arheologiei românești și nu constituie rezolvarea subfinanțării. Partea cealaltă a medaliei? Soluția? Cercetarea preventivă pentru „descărcarea de sarcină arheologică” – foarte bănoasă în unele cazuri – l-a aruncat pe arheolog

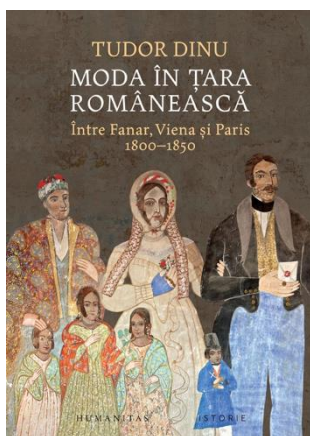
în „economia de piață”: contracte (arheologie „contractuală”), negociere, concurență, termene. Invidia între arheologi și instituții exista dinainte. Utilitatea arheologiei preventive nu este pusă la îndoială de nimeni, nu doar pentru că este reglementată legal, ci pentru că a produs descoperiri extrem de valoroase. Dar stagnarea – chiar reculul – arheologiei sistematice se datorează, în parte, cercetărilor preventive numeroase care îi copleșesc pe arheologi. Nu este deloc productiv ca arheologi reputați, recunoscuți pe plan internațional ca excelenți specialiști în domeniul lor de cercetare, să se piardă în cercetări preventive cu miză neînsemnată. Clivajul poate să apară și din motive financiare, căci în timp ce arheologia preventivă are bani prin lege pentru că este *practică, necesară societății* și deschisă concurenței, statul e zgârcit cu finanțarea cercetării sistematice, care „se închide tot mai mult între ziduri universitare și academice”. Ca și cel precedent capitolul cuprinde o descriere exhaustivă a cercetărilor arheologice din preistorie și până la epoca migrațiilor.

Ca și istoria, arheologia poate servi la evitarea greșelilor trecutului, conflicte, răsturnările ecologice datorate oamenilor, epidemii. În sfârșit, constatând că mondializarea antrenează dispariția culturilor locale și chiar naționale, a limbilor, folclorului, a tradițiilor alimentare și agricole, a artizanatului, conservarea lor poate fi opera viitoare a arheologilor, etnologilor, antropologilor și altora, fără ingerințe ideologice sau manipulări politice. Pentru că arheologii știu nu doar că civilizațiile sunt muritoare, ci știu și *de ce* au dispărut civilizațiile. Ar avea ceva de spus pentru prezentul și viitorul lumii. Vor fi ascultați? Greu de prevăzut mai ales în condițiile în care mai toată lumea (inclusiv istorici care nu au călcat niciodată pe un șantier arheologic) „știe” arheologie și dă sfaturi „pertinente”.

La finalul lucrării autorul, evidențiază câteva idei care ar face arheologia sistematică mai relevantă azi: reorganizarea profesiei în așa fel încât să nu mai existe sute de șantiere sistematice, prost sau deloc finanțate la nivel național și ale căror rezultate să se rezume la scurtele rezumate din CCA (Cronica Cercetărilor Arheologice). Ca și în alte domenii ale cercetării fundamentale (de tipul celor derulate prin UEFISCDI) ar fi utilă crearea unor proiecte de cercetare multianuale care să finanțeze cercetarea arheologică și publicarea rezultatelor pentru un sector de sit ales ca subiect. Arheologia trebuie să se autonomizeze ca profesie, să renunțe la statutul ancilar, să se desprindă de istorie (prin revigorarea studiilor de profil, acum pe cale de dispariție). Ministerul Culturii nu trebuie să finanțeze cercetarea arheologică, ci exclusiv muzeele și siturile arheologice. Cercetarea trebuie finanțată și reglementată de Ministerul Educației și Cercetării, iar pentru asta este nevoie de schimbarea radicală a legislației. Nu este nevoie azi de așa multă cercetare fundamentală în arheologie, dar

este nevoie de arheologi bine pregătiți ca să facă față cercetărilor preventive în creștere exponențială. Ar trebui finanțate maxim 20 de șantier-școală, distribuite uniform geografic și cronologic. Apare deci ca o necesitate stringentă ca arheologii să acționeze cu responsabilitate și profesionalism față de vestigii, cercetând moderat, valorificând științific și deschizându-se spre publicul amator de istorie și care înțelege rostul meseriei.

Fábián István*

Tudor Dinu, *Moda în Țara Românească: între Fanar, Viena și Paris (1800-1850)*, București, Editura Humanitas, 2023, 282 p.

DOI: 10.2478/amsh-2023-0009

Publicată în anul 2023 la Editura Humanitas, cartea lui Tudor Dinu, *Moda în Țara Românească: între Fanar, Viena și Paris (1800-1850)* propune o analiză asupra practicilor vestimentare ale societății românești din această primă jumătate a veacului al XIX-lea, perioadă în care ritmurile vieții sub semnul modelelor de factură orientală au fost bulversate de pătrunderea spiritului occidental. Având la bază o laborioasă cercetare de teren, lucrarea are ca și principală sursă de documentare iconografia de epocă, în special, tablourile de șevalet și tablourile votive. Această nouă apariție editorială poate fi considerată drept o continuare firească a volumului publicat în anul 2018, la aceeași editură, *Oamenii epocii fanariote: chipuri din bisericile Țării Românești și Moldovei*, în care Tudor Dinu a adus „la lumină” chipurile epocii fanariote imortalizate în tablourile votive de epocă din bisericile din Țara Românească și Moldova.

Volumul de față debutează cu trei capitole tematice, ce stabilesc un cadru necesar pentru analiza practicilor vestimentare ale epocii. Primul capitol, *Țara Românească în vâltoarea schimbărilor (1800-1848)*, reliefează transformările politice, economice, sociale și culturale sub influența interferențelor modelelor occidentale și orientale. Sunt evidențiate căile prin care spiritul occidental a pătruns în Țara Românească - precum influența ofițerilor ruși și a consulilor străini - dar și modul în care acesta a fost receptat în societatea

* Lecturer, PhD., George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, istvan.fabian@umfst.ro